

Про деякі аспекти поведінки тилкових підрозділів радянської армії на звільнених від нацистів територіях Кіровоградської області

Німецько-радянська війна двічі прокотилася Кіровоградщиною, як, проте, і всією Україною. Це сталося влітку 1941 та впродовж осені 1943 - зими-весни 1944 року. У звільнених радянською армією селах і містах області війна полишила згарища, неймовірні руйнування, численні людські жертви. Тотальна мобілізація чоловічого населення зі звільнених територій області до армії поглибила трагедію краю: новобранці часто масово гинули в перших у їхньому житті боях. Свідченням цього є недосліджені драми «вдовиних сіл» та майже неописані долі безслідно зниклих сотень тисяч «чорнопіджачників». Наслідком всіх цих подій стало те, що в 1944 році у звільнених від нацистів селах і містах Кіровоградщини серед населення переважали жінки, а з чоловіків – майже одні підлітки, інваліди та престарілі.

Оскільки війна ще тривала, то ситуація залишалася вкрай тяжкою. Непосильна й виснажлива праця на колгоспному полі чи в заводському цеху, мізерне наповнення трудоднів та низькі зарплати, страшенні злидні та нескінченний голод, туга за вбитими та тривога за ще живими на фронті, епідемії інфекційних хвороб та відсутність ліків, часті самогубства та поголовна пригніченість – такі загальні риси становища, що склалося в селах і містах Кіровоградщини на середину 1944 року. Все це діти і дорослі з надзвичайними зусиллями терпіли - триваюча війна застували всі інші проблеми. Також всі вірили, що з її закінченням життя в країні докорінно зміниться.

Прикро усвідомлювати, але в житті громадян на звільнених територіях Кіровоградщини, яке ніби і входило у мирне русло, з'явилися інші, неочікувані випробовування, оскільки в селах та районних центрах області розташувалися тилкові частини радянської армії.

Про поведінку радянських військовослужбовців розповідають два документи з Державного архіву Кіровоградської області, що довгий час – понад 50 років, зберігалися в «Особливій папці Кіровоградського обкому КП(б)У». Які таємниці вони приховували?

Документ №1.

*Постанова¹ бюро Кіровоградського обкому КП(б)У від 4.11.1944 р.
Обком КП(б)У встановив ряд фактів злочинів і розкладу окремих бійців і деяких командирів особового складу 43 автополку тилу Червоної Армії, які працювали на вивозці хліба в районах Кіровоградської обл.*

¹ Подано з незначними скороченнями в перекладі з російської мови.

Окремі бійці і деякі командири систематично п'янствують, крадуть державне зерно, б'ють громадян, використовують автомобілі для своїх корисливих цілей і навіть були випадки вбивств людей.

... Встановлені також випадки вимагань горілки, курей та курячих яєць та ін. в колгоспників. Подібні факти злочинів водіїв і деяких командирів автополку мають місце в усіх районах Кіровоградської обл., де працювали автомобілі автополку.

Бюро обкому КП(б)У постановляє:

- 1. Про виявлені факти злочинів і розкладу серед особового складу 43 автополку тилу Червоної Армії (командир полку підполковник Єременко) довести до відома начальника тилу Червоної Армії генерала тов. Хрульова.*

*Секретар Кіровоградського обкому КП(б)У Ф. Горенков
(Ф.П-429, оп. 15, спр. 3, арк. 18)*

Документ №2.

Довідка²

про результати перевірки фактів злочинів і розкладу серед особового складу 43-го автополку тилу Червоної Армії, що працює на вивозці хліба з глибинки в районах Кіровоградської обл.

Перевіркою, здійсненою по Н.Українському, П.Бродському, Н.Архангельському і Тишківському районах, встановлено ряд фактів злочинів і розкладу багатьох бійців і деяких командирів 43 автополку тилу Червоної Армії, що працює в цих районах на вивозці хліба з глибинки.

Встановлено, що багато бійців і деякі командири крадуть хліб, маються випадки побоїв громадян, використання автомобілів не за призначенням, колективні п'янки і навіть вбивства людей.

По П.Бродському району встановлено: на вивозці зерна працювала 7 рота 3-го батальйону командиром якої ст. лейтенант Волчек.

ФАКТИ:

- 1. 21 вересня³ автомобіль № ж-5-80-54 прямуючи до елеватора, збив гр. Ткаченка, покалічив його, водій допомоги не надав, утік.*

² Подано з деякими несуттєвими скороченнями в перекладі з російської мови.

³ 1944 року.

2. 21 вересня в колгоспі ім. Кірова шофер наніс побої зав. глибинним пунктом тов. Тич за те, що вона вимагала квитанцію на відправлене зерно на елеватор. Шофер був п'яним.
3. 17 жовтня шофер Міценко на машині № ж-5-79-99 спільно з командиром відділення вкрали 170 кг пшениці.
4. Група шоферів розмістилася на квартирі гр. Біращенко в колгоспі ім. Ворошилова, систематично продавала пшеницю і організовувала колективні п'янки.
5. Група шоферів в колгоспі 2-га П'ятирічка почала вимагати від голови колгоспу тов. Радченка горілки, заявляючи при цьому, що якщо її не буде, то призупинять вивезення зерна, що і було зроблено.
6. 28 жовтня шофери з машини № ж-5-79-25 у п'яному стані під загрозою зброї вигнали з посту охоронця П.Бродської МТС і розукомплектували машину МТС.
7. Шофер автомобіля № ж-5-79-07 при вивозці зерна з Миколаївської глибинки П.Бродського району згвалтував по дорозі колгоспницю Г.Любу⁴, після чого побив її.
8. Міліцією затриманий шофер машини № ж-5-79-92 за крадіжку 2-х лантухів пшениці.
9. Був випадок, коли шофер однієї машини (номера не вдалося встановити), в селищі Помічна розвалив хату.
10. Водії машин № ж-5-79-82 та ж-5-80-11 7-ї роти 3-го батальйону збили біля с.П.Брід⁵ колгоспницю, переїхали через неї, зупинили автомобіль, зняли з колгоспниці чоботи, покинули її і поїхали.
11. По заяві секретаря П.Бродського РК КП(б)У тов. Грищенка і директора Помічнянської МТС тов. Живогляд у жовтні о 10 год. вечора три військовослужбовці під'їхали на машині «Віліс» до клубу Помічнянської МТС і п'яні відкрили стрілянину, ввірвалися в клуб, побили плакати, гасла і портрети.
12. Як система шофери в колгоспах систематично займалися вимаганнями горілки, м'яса курей, яєць та ін., влаштовували колективні п'янки, здійснювали хуліганські дії, чим викликали незадоволення серед колгоспників.

По Новоукраїнському району встановлено: на вивезенні зерна працював 3-й батальйон, командир ст. лейтенант Колосов.

ФАКТИ:

1. 2 вересня на околиці міста Новоукраїнка в момент продажу викраденого зерна з автомобіля, одну машину вдалося затримати –

⁴ Прізвище потерпілої не вказане з етичних міркувань.

⁵ с. Піщаний Брід

під керуванням шофера Гасмундінова-Абдулаєва, який продав 150 кг пшениці по 1000 крб. за цнт.

- 2. У вересні був затриманий шофер Халатов за крадіжку 4-х мішків пшениці.*
- 3. У серпні місяці шофер 3-ї роти, (прізвище не вдалося встановити), на околиці м.Новоукраїнка скинув три мішки пшениці з метою продати.*
- 4. В серпні шофер Панченко М.М., член ВКП(б), крав зерно.*
- 5. 18 вересня ст. лейтенант Сагітов Г.Г. з 3-го батальйону з невідомим громадянином у п'яному стані на ст. Новоукраїнка з тамбура вагона викрали чемодан з речами.*
- 6. В жовтні місяці Новоукраїнською міліцією затриманий шофер Будорін за крадіжку 7 мішків пшениці.*

Таким чином по Новоукраїнському району заарештовано за крадіжки зерна з автомобілів 3-го батальйону 13 шоферів і їх спільників.

По Новоархангельському району на вивезені зерна працювала 18 рота 6-го батальйону, командир роти ст. лейтенант Стуканов.

ФАКТИ:

- 1. У листопаді шофери цієї роти увірвалися в клуб с.Новоархангельська, де відбувалося районна нарада активу, і відкрили стрілянину.*
- 2. 21 жовтня водій цієї роти побив дружину начальника Новоархангельського райвідділу НКВС.*
- 3. ...*

По Тишківському району шофери батальйону систематично п'янствують, автомобілі виводять з ладу. З 40 автомобілів щодня працюють лише 6-13. Також є чимало проявів хуліганства з боку шоферів. Крім цих перелічених випадків зареєстровано близько 30-ти випадків грубих порушень порядку з боку шоферів і деяких командирів 43-го автополку. З них три випадки з убивствами громадян.

Нач. державтоінспекції УМ НКВС Кіровоградської області капітан Сліпченко (підпис).

*Зам. зав с/г відділом Кіровоградського обкому КП(б)У Ярков (підпис).
(Ф.П-429, оп.15, спр 3, арк. 22-25)*

Отже, поведінка багатьох військовослужбовців тилкових підрозділів радянської армії у нещодавно звільнених районах Кіровоградщини зводилася до масових і постійних крадіжок зерна, вимагань, погроз, п'янства, байдужого ставлення до статутних обов'язків, саботування поставлених завдань, відвертого розбою. Найприкріше те, що мирних жителів області калічили, вбивали, били і гвалтували саме військовослужбовці радянської армії. До честі партійних і

державних органів Кіровоградщини вони певним чином на це реагували. А чи відреагували на злочини військових з 43-го автомобільного полку тилу Червоної Армії в Москві і особисто генерал Хрульов, нам не відомо. Можливо, вчинили за поширеним у той час жорстоким неписаним правилом «Війна все спише!»

Дивуватися з поведінки військовослужбовців тилових підрозділів радянської армії нічого: такий стиль був втіленням тогочасної політики держави щодо населення, яке мало нещастя проживати на окупованій нацистами території – майже всіх їх вважали зрадниками, шпигунами, посібниками гітлерівців, що ніби піддалися впливу «нацистської пропаганди» тощо. Тому їх всіх потрібно «перевиховувати». До справи «перевиховання» населення області «творчо» взялися працівники органів НКВС. Результат їхньої «ударної» праці – тисячі засуджених та десятки розстріляних і повішених жителів Кіровоградщини. Цілком усвідомлено на «підручних» для репресивних органів у справі «перевиховання» перетворилися, за потурання командування, багато військовослужбовців, як з фронтових, так і з тилових частин і підрозділів радянської армії. Схоже, місцеве населення вони сприймали не як своїх співгромадян, а суціль недругами, а то й відвертими ворогами, адже ті проживали на окупованій нацистами території. Тож з автохтонами особливо не церемонилися. З законами теж.

Як відомо, 7 серпня 1932 року за ініціативою Сталіна ЦВК і РНК ухвалили Постанову, відому як «закон про три колоски»: за крадіжку колгоспного та кооперативного майна передбачалося позбавлення волі на термін у 5-10 років, або розстріл. Закон отримав таку назву тому, що за принесені з поля голодними, як правило, селянами навіть кількох колосків, жмені вимолоченої нестиглої пшениці, качана кукурудзи чи кількох буряків більшовицька влада їх суворо карала. Тобто, крадіжки голодними людьми їстівного розцінювалися як найтяжчі державні злочини. Щойно з Кіровоградщини прогнали гітлерівців, як відразу відновилася дія цього закону. Тож у другому півріччі 1944 року Кіровоградський обласний суд засудив за крадіжки хліба до розстрілу 2 осіб, до позбавлення волі на тривалі терміни – 80. Але ж, крім обласного, інтенсивно працювали ще й районні суди! Тож тогочасні гасла «Хліб – фронту!», «Хліб – це зброя перемоги, запорука бойових успіхів Червоної Армії», «Дати державі, дати фронту більше хліба – значить наблизити час радісної перемоги!» жорстко втілювалися усією репресивною державною машиною і стосувалися ці репресії виключно тих, хто цей хліб виробляв.

Зате військовослужбовці 43 автомобільного полку тилу Червоної армії на ці гасла не звертали жодної уваги, цинічно їх ігнорували, тож крали хліб не жменями, а центнерами. Вдавалися до крадіжок хліба не тому, що голодували, а з метою власної наживи шляхом його перепродажі. І це явище набрало масового характеру.

Військовослужбовці, на відміну від колгоспників, перебували, як відомо, на речовому та харчовому утриманні держави. Звісно, їхній щоденний раціон був не настільки багатим, щоб говорити про ситість їхніх обідів і вечерь, адже війна ще тривала. Однак з голоду ніхто з них не помирав і з діагнозом «дистрофія» за руль автомобіля не сідав. Зате напівголодне і голодне існування стало повсякденною

нормою життя колгоспників усієї Кіровоградщини вже з літа - осені 1944 року, тобто майже відразу після звільнення.

Адже селяни, і не тільки області, а й усієї України, багато з яких віддали на олтар перемоги своїх синів та дочок, опинилися в край скрутному становищі: відступаючи, гітлерівські війська пограбували доценту багато селянських подвір'їв, відбираючи, в першу чергу, м'ясо домашньої птиці, свиней, велику рогату худобу. З приходом фронтових частин радянської армії раціон харчування бійців поповнювався в значній мірі за рахунок місцевих жителів. Після відновлення радянської влади селян зобов'язали частину вцілілої худоби відвести до колгоспів, а тими птицею, свинями та скотом, які зрідка залишилися в селян, а також городиною та садовою, зобов'язали виконувати непосильні податки, що відбирали не надлишок, а майже все вирощене і вироблене. Найдивніше те, що звільнених у 1944 році примусили сплачувати сільськогосподарські податки за попередній, 1943 рік, тобто за той період, коли в селах і райцентрах ще господарювали гітлерівці! Невиконання податків спричиняло конфіскацію майна, побиття, позбавлення волі. За цим суворо слідували т.зв. «уповнаркомзаги», ціла армія яких увійшла до області майже разом з радянськими фронтовими частинами. Влітку до сіл Кіровоградщини прибули ще й тиллові частини радянської армії. Їхні дії щодо поліпшення свого харчування за рахунок злидених селянських подвір'їв, що супроводжувалися брутальними вимаганнями м'яса, курячих яєць, горілки тощо, інакше, як грабунком, назвати не можна. Чи ж покарали грабіжників у військовій формі, які, до того ж, ще й постійно пиячили?

Ці два документи, дивним чином збережені, але ретельно сховані від очей дослідників у «Особливу папку», є достатньо промовистими свідченнями знущань, утисків і принижень, які зазнали жителі сіл і міст області від деяких визволителів. Прикро, що одні бійці радянської армії масово гинули в запеклих боях за звільнення Кіровоградщини від нацистів, інші, теж масово, на цих територіях уподібнювалися у ставленні до мирних жителів до нещодавно вигнаних ворогів.

Багато громадян наївно сподівалися на краще життя вже після повної перемоги над нацистами: без ненависних колгоспів, постійних репресій, з хлібом та одягом... Проте надії сотень тисяч кіровоградців та мільйонів українців не збулися – вони і після перемоги продовжували жити в неймовірній бідності та при хронічній нестачі хліба. Чому? Невже тільки через війну та подолання її наслідків? Ні, оскільки держава і надалі залишалася тоталітарною, диктаторською, тож насправді була надзвичайно байдужою до потреб та сподівань власного народу, марячи й надалі ідеями підкорення багатьох країн світу та встановлення там примарного комунізму. А власний переполовинений народ був підкорений, зокрема на Кіровоградщині, вже давно. Тому й ставлення до нього більшовицької влади та, зокрема, військовослужбовців 43 автополку було досить закономірним.

Іван Петренко